

ταύτην αὐτοῦ, ὡς προελθοῦσαν ἐξ ἐπιπολαίας καὶ ἐσπενυσμένης ἀντιβολῆς πρὸς τὸ τοῦ Φιλοπόνου ἔργον (p. XI). Ἡ καὶ ἄλλοτε ὅμως ὑπὸ Ἑβραίων σοφῶν γενομένη κατὰ τοῦ Θωμᾶ κατηγορία ἐπὶ εὐρεία ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιοῦσι φιλοσοφικῶν μελετῶν Ἑβραίων ῥαββίνων τῆς Ἰσπανίας, δὲν ἐπιτρέπει, διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Doctor angelicus ἀπὸ τῆς ἐπὶ λογοκλοπία μομφῆς, νὰ δεχθῶμεν, ἄνευ ἄλλης ἀποδείξεως, τὴν κατὰ τοῦ Σχολαρίου ἐπὶ ἐπιπολαιότητι καὶ σπουδῇ περὶ τὴν κρίσιν κατηγορίαν τῶν ἐκδοτῶν αὐτοῦ. Ἡ ἄπειρος ἀγάπη καὶ ὁ θαυμασμός τοῦ Σχολαρίου πρὸς τὸν μέγαν σχολαστικόν, τὸν ὁποῖον οὕτω ζωηρῶς ὑπερασπίζει κατὰ τῶν φραγκισκανῶν θεολόγων τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιρρίψῃ οὕτως ἐπιπολαίως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδείξεων δῆθεν «aussi legers que trompeurs», τοιαύτην βαρεῖαν μομφὴν κατὰ τοῦ ἀνυποκρίτως θαυματούμενου ὑπ' αὐτοῦ Θωμᾶ.

ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητῆς

G. de Jerphanion. *Les églises rupestres de Cappadoce (une nouvelle province de l'art byzantin), Paris, 1932 (Texte de tome première-deuxième partie).* Κείμενον ἐκ σελ. 615 μετὰ 65 εἰκόνων. Εἰς τὴν σειρὰν — τόμ. 5^{ος} — τῶν ἐκδόσεων τῆς *Haut-Commissariat de la République française en Syrie et au Liban.*

Ἡ ἔκδοσις τοῦ κειμένου τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ πρώτου τόμου, δι' οὗ συμπληροῦται ἡ περιγραφή καὶ ἐρμηνεῖα τῶν ἐκδοθέντων τῷ 1925 καὶ 1928 ἀξιολογωτάτων λευκωμάτων μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν ὑπογείων ναῶν τῆς Καππαδοκίας, εἶναι εὐπρόσδεκτον βοήθημα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν βυζαντινὴν τέχνην, διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ὁποίας σημαντικὴν θέσιν ἔχουν πλέον καταλάβει τὰ καππαδοκικὰ μνημεῖα (πρβλ. καὶ ἡμετέρας βιβλιοκρισίας ἐν Ἑπετηρ. τῆς Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Γ', 1926, σ. 345 καὶ τόμ. 5', 1929, σ. 406 κ. ἑ.).

Ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητῆς τῶν μνημείων τούτων εἰς τὸν προτασοόμενον πρόλογον τοῦ ἔργου του, ἔνθα ἐκθέτει τὰς νεωτάτας συμπληρωματικὰς ἐρεῦνας κατὰ τὰς ἐκδρομὰς του εἰς Καππαδοκίαν κατὰ τὰ ἔτη 1926—1927 μετὰ συγκινήσεως ἐνθυμεῖται τὸν ἐκρίζωθέντα ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ ἀναφέρει τὰς ἐπελθούσης ἤδη καταστροφὰς εἰς τοὺς παλαιούς ναοὺς, (τῶν περιοχῶν Σινασοῦ, Djemil καὶ Gueurémi). Λυπηροτέρα ἀκόμη εἶναι ἡ μετατροπὴ εἰς περιστερεῶνας δύο ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ σπουδαιότερων καὶ διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν των, ὅπως καὶ διὰ τὰς ἐν αὐταῖς τοιχογραφίας καππαδοκικῶν ἐκκλησιῶν Elmele Kilissé, Qaranleq Kilissé καὶ καθεξῆς.

Ὁ πατὴρ de Jerphanion εἰς τὸ κείμενον τοῦ β'. τούτου μέρους τοῦ Α'.

τόμου εξετάζει τὸν νέον ναὸν τοῦ Toquale, τοὺς τρεῖς σταυροειδεῖς μὲ τρουῖλλον ναοὺς: Qaranleq, Elmale καὶ Tchareqle, τοὺς ἕξ ἐπιγραφῶν χρονολογούμενους ναοὺς τοῦ Tchauch-In καὶ διάφορα παρεκκλήσια περὶ τοὺς ναοὺς αὐτοὺς καὶ τὰς περιοχὰς τοῦ Zilné, ἔνθα καὶ ὁ τάφος τοῦ Συμεῶν Στυλίτου Gulli Déré. Τῶν μνημείων τούτων ἐξετάζεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ περιγραφονται ἐκτενῶς αἱ ἀξιολογώταται τοιχογραφίαι των, ὧν γίνεται ἡ ἐρμηνεία ἀπὸ ἀπόψεως: διατάξεως, κύκλων εἰκονογραφίας καὶ τεχνοτροπίας. Καίτοι δὲ ὁ σ. ἀγγέλει ὅτι εἰς νέον ἰδιαιτερον τόμον πρόκειται νὰ κάμη εὐρεῖαν συγκριτικὴν ἔρευναν καὶ χρονολόγησιν, δὲν παραλείπει καὶ εἰς τὸν περιγραφικὸν τοῦτον τόμον νὰ κάμη τὰς σπουδαιότερας συγκρίσεις καὶ νὰ δώσῃ χρησιμὴν τάτας χρονολογίας, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος, τῆς χρονολογίας τῶν μνημείων, εἶχε κάμη ὁ σ. λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἀνακοίνωσιν καὶ εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις συνελθὸν τῷ 1930 Γ'. Διεθνὲς Συνέδριον τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, δημοσιευθεῖσαν ἐν *Échos d' Orient*, τόμ. 34 (1931) N° 161 σελ. 5-27 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «*La chronologie des peintures de Cappadoce*».

Ἔνεκα τῆς σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν ἔνεχουν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ζωγράφικῆς αἱ καππαδοκικαὶ τοιχογραφίαι, παρέχομεν ἀνάλυσιν τινὰ τῆς ἐργασίας τοῦ πατρὸς de Jerphanion.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ νέον του ἔργον συσχετίζει τὰς λαμπρὰς τοιχογραφίας ἐν Toquale (αἵτινες εἶναι πλουσιώτεραι εἰς τὰς σκηνὰς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀρχαϊκὸν κύκλον τὸν ἐξετασθέντα εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τόμου τούτου καὶ πολὺ ἀνώτεραι ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας) πρὸς τὰ ἔλεφαντοστὰ τοῦ 10-11^{ου} αἰῶνος τῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ χρονολογεῖ αὐτὰς ὡς ἔργα τῶν μέσων τοῦ 10^{ου} αἰῶνος. Εἰς τὴν χρονολόγησιν αὐτὴν βοηθεῖται ὁ σ. ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Tchauch-In τὰς ἀκριβῶς χρονολογούμενας εἰς τὸ ἔτος 964 ἔνεκα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν προσωπογραφιῶν τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου καὶ τῆς Θεοφανοῦς ἐν τῇ ἀψίδι τῆς προθέσεως.

Τὰς τοιχογραφίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Tchauch-In, ἂν καὶ κατωτέρας ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας, θεωρεῖ ὁ π. de Jerphanion ὡς ἑξαριτωμένας ἰσχυρῶς ἐκ τῆς τοιχογραφίσεως τῶν δύο ναῶν τοῦ Toquale, διὸ καὶ αἱ τοιχογραφίαι τῆς νέας ἐκκλησίας τοῦ Toquale πρέπει νὰ προηγήθησαν ὀλίγα ἔτη τοῦ Tchauch-In.

Αἱ ἀξιολογώταται τοιχογραφία τῶν τριῶν σταυροειδῶν μὲ κίονας καὶ τρουῖλλους ναῶν (Qaranleq, Elmale καὶ Tchereqle) ἐξαριτῶνται καθαρῶτερον ἀκόμη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὅπως καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ των. Αἱ σκηναὶ εἶναι μεμονωμένα καὶ ὄχι συνεχεῖς εἰς ζώνας, ἡ δὲ τεχνοτροπία δεικνύει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἔργα τῆς μνημειώδους τέχνης τοῦ 12^{ου} αἰῶνος τοῦ Βυζαντίου, διετηρεῖ δὲ ἐλαχίστους ἀπὸ τοὺς καθαρῶς καππαδοκικοὺς χαρακτήρας.

Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο θὰ ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, ἂν καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀρχαῖκόν κύκλον τῆς Καππαδοκίας αἱ τοιχογραφίαι τῶν τριῶν σταυροειδῶν ναῶν δεικνύουν πολὺ ἀνωτέραν καὶ σοφωτέραν τέχνην, καθ' ἑαυτὰ ὅμως τὰ καππαδοκικὰ ταῦτα ἔργα ἔχουν τοὺς χαρακτῆρας τῆς γραφικότητος, τῆς χάριτος, τῶν ὀρθῶν ἀναλογιῶν, τῆς εὐρύτητος τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ προοπτικοῦ βάθους εἰς πολὺ μικρὸν βαθμὸν, ἐπικρατοῦν δὲ εἰς ταῦτα οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἐσσηθησαμεν νὰ λέγωμεν ἀνατολικούς, ἥτοι: συμμετρία καὶ ἰσχυρὰ διακοσμητικότης καὶ εἰς τὴν διάταξιν καὶ εἰς τὰ πρόσωπα, τονισμὸς διὰ τοῦ μεγέθους τοῦ κυρίου προσώπου, μετέωροι στάσεις, ἅτινα παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην τῆς Ἰταλίας τὸν 11^{ον} καὶ 12^{ον} αἰῶνα. Ἡ ἔλλειψις ξηρότητος, οἱ βαθμιαῖοι ἐνιαχοῦ τόνοι καὶ ἡ καλὴ σχεδίασις τοῦ γυμνοῦ εἶναι φανεραὶ ἐπιδράσεις τοῦ Βυζαντίου, ἐν τούτοις οἱ χαρακτῆρες οὗτοι δὲν εἶναι ἀρκετοὶ διὰ νὰ συνδέσωμεν ἀπολύτως τὰ καππαδοκικὰ ταῦτα ἔργα μὲ τὴν ἑλληνιστικὴν τέχνην τῆς πρωτεύουσας, διότι τότε χάνομεν τὸ μέτρον τῆς συγκρίσεως.

Πλὴν τῆς τόσον πολυτίμου πλήρους καὶ ἐκτενεστάτης σειρᾶς τῶν εὐαγγελικῶν σκηνῶν τῶν ναῶν τούτων τῆς Καππαδοκίας τοῦ 10^{ου} καὶ 11^{ου} αἰῶνος σπουδαῖα ἔνεκα τῆς ἀρχαιότητός των εἶναι καὶ ἀγιογραφικαὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Τοquale τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Qaganleg καὶ τοῦ Συμεῶν τοῦ Στυλίου εἰς τὸ ἐπ' ὄνοματι αὐτοῦ παρεκκλήσιον παρὰ τὸ Zilvé.

Ἄξιολογώτατον εἶναι τέλος τὸ πλουσιώτατον ἐπιγραφικὸν ὕλικόν τῶν ναῶν τούτων, ὅπερ ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ π. de Jerph. μετὰ παραδειγματικῆς ἀκριβείας ἀπὸ ἀπόψεως παλαιογραφίας, ὀρθογραφίας καὶ περιεχομένου· πλεῖστοι τούτων ἀποδίδονται καὶ μὲ πανομοιότυπα.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ch. Diehl, *La peinture byzantine*, Paris, 1932. (Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Diehl δημοσιευμάτων τῆς *Histoire de l'art byzantin*, χορηγία τῆς *Academie des Inscriptions et Belles lettres - Fondation E. Piot* - ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου *G. Van Oest*). Εἰς σχῆμα 4^{ον} κείμενον ἐκ σελ. 115 καὶ εἰκόνες, ἐκτὸς κειμένου, εἰς 97 πίνακας.

Ὁ Ch. Diehl, ὁ γνωστότερος παρ' ἡμῖν ξένος βυζαντινολόγος, τὸν ὁποῖον πρό τινος καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀνεκήρυξε ξένον ἐταῖρον, διὰ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας του πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου συνδεομένην ἔρευναν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην, ἐπλούτισεν ἐσχάτως τὸν κύκλον τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν διὰ νέου συνολικοῦ περὶ τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἔργου.